

הכיבוש הערבי ותרגום המדעים

המסלולים על שם יצירות נגמרות
 תרגום מיוונית או עברית לערבית (750-1000)
 תרגום מפרסית או סנסקריטית לערבית (750-1000)
 תרגום מלטינית לערבית (1100-1500)
 תרגום מעברית ללטינית (1100-1500)
 תרגום מעברית ליוונית (1100-1500)
 תרגום מעברית לסינית (1100-1500)
 תרגום מעברית לרוסית (1100-1500)
 תרגום מעברית לגרמנית (1100-1500)
 תרגום מעברית לפורטוגלית (1100-1500)
 תרגום מעברית לספרדית (1100-1500)

הפולמוס על הפרשנות הפילוסופית למקרא בימי הביניים

ימי העיון בתנ"ך תשע"ב
 יוסי מרציאנו

הנחות היסוד של הפרשנות הפילוסופית

- תורת האמת הכפולה
- יש תכנים פילוסופיים במקרא
- איזוטריות

המדעים

החכמה
 האלהית
 האלה
 המלאכים
 השמלים הגדולים (הנמש)
 החכמה הטבעית
 החכמה המוסרית
 החכמה המדינית
 החכמה המנהלית
 החכמה המעשית
 החכמה המלאכה

מכללת הרצוג-גוש עציון
 ימי עיון בתנ"ך
 קיץ תשע"ב

יש במקרא תכנים פילוסופיים-מדעיים

אין דורשין
בעריות בשלשה
ולא במעשה בראשית בשנים
ולא במרכבה ביחיד
אלא אם כן היה חכם ומבין
מדעתו

תורת האמת הכפולה

א-להים
תבונה
האדם
כתבי הקודש

מורה הנבוכים

איש בעל דת
שהורגלה בנפשו ועלתה בהאמנתו אמתת תורתנו
והוא שלם בדתו ובמדותיו
ועיין בחכמת הפילוסופים וידע עניניהם

התורה ← ? → השכל

פרשנות

איזוטריות

אין דורשין
בעריות בשלשה
ולא במעשה בראשית בשנים
ולא במרכבה ביחיד
אלא אם כן היה חכם ומבין
מדעתו

בכתבי הפולמוס

ואזמין כי ארבעה מלכים אשר נלחמו את החמישה הם ארבעה היסודות וחמישה הרגשים, נפשותם של אלו יעלו לאישים, ואשר אלו וללא תועלת ממשל משלים במקרא כולו, באמת יקל ויהפכו במצות כולם, להקל מעליהם את עול סבלם. (אגרת הרשב"א)

וחקקי און בספריהם חוקקים וממלאין בתיהן כלים רקים לאמר כי מבראשית עד מתן תורה הכל משל ואברהם ושרה חומר וצורה. ושנים עשר בני יעקב שנים עשר מזלות וארבעה מלכים אשר נלחמו את החמשה הם ארבעה יסודות וחמשה הרגשים. גם שמענו כי במצות שלחו ידיהם לאמר כי האורים והתומים הם מלאכת האצטורלאב. (החרם השלישי, תשובות הרשב"א תי"ז)

שלבים בפולמוס

1. 1303 - ר' אבא מרי הירחי פונה לרשב"א להתערב.
2. הרשב"א מהסס ומברר את הדברים.
3. הרשב"א מתכתב עם לוי בן אברהם
4. שמואל הסלמי מוציא את לוי בן אברהם מביתו בעקבות מות בתו.
5. 1305 - מוטל חרם בברצלונה על לימוד המדעים וכנגד פרשנות פילוסופית למקרא וחרם "אדרבא" של המשכילים בפרובאנס
6. אגרת ר' ידעיה הפניני לרשב"א
7. 1306 - גירוש יהודי פרובנס ואבא מרי בתוכם

תגובת ר' ידעיה בדרשי

גם בסיפור מלחמת ארבעה מלכים את החמישה אין פוצה פה ומצפצף. שומו שמים על זאת ועל יתר הדברים מבטן מי יצאו. איפה היינו אנחנו כולנו בקום המתפקדים האלה מאמיני דעות כאלה ביסדם הבליהם. כי לא שמענו בלתי היום על זאת תאבל הארץ העלובה הנרדפת. על זאת ישומו קדמוניה ואחרוניה. מי ומי מעובר ושב ההולכים בקרב לצאת עליהם במרחקים לשטן, לאכול קרציהון די יהודאי. להספותם בלא משפט כחטאים בנפשותם, על אשר לא דברו ולא צוו ולא עלתה על לבם. (ר' ידעיה בדרשי - אגרת ההתנצלות)

מלחמת ארבעת המלכים

- ☞ בראשית פרק י"ד
- ☞ (א) ויהי בימי אמרפל מלך שניער
- ☞ אריוה מלך אלסר
- ☞ כדורלעמר מלך עילם
- ☞ ותדעל מלך גוים:
- ☞ (ב) עשו מלחמה את ברע מלך סדם
- ☞ ואת ברשע מלך עמרה
- ☞ שנאב מלך אדמה
- ☞ ושמאבר מלך צבויים
- ☞ ומלך בלע היא צער:

פירוש לוית חן

היחס לנס

"ועוד כי הנה לא מצינו שהאל יגביר איש אחד לבד על חיל גדול, אפילו במשה... כשבא עמלק... צוה...
'בחר לנו אנשים'. ובמלחמת מדיין... וכבר נאמר 'ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים'... ונאמר 'ללמד את בני יהודה קשת'..."

כי אין האל חפץ לשנות טבעי המינין.
ועתה הדבר קרוב כי היו יגעים ורפי ידיים והאל העיר את כחו לבא עליהם ובא עליהם פתאום ורדפם... ופעמים רבות יבא בלילה חיל מועט... וידמה אליהם שהם חיל כבוד.¹⁶

פירוש לוית חן

היחס למדרשים המנוגדים לפשט

"ואשר אמרו שעם אליעזר לבדו נצח המלכים נאות לפי הרמוז. ולפי הפשט לא יתכן, כי כבר אמר בלשון רבים וירק את חניכיו ילידי ביתו... רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי"

המדרש מודע לפשט והוא נאמר להעביר מסר ולא להחליפו

פירוש לוית חן

המפתח האליגורי

מלכים = כחות האדם.

חז"ל = "ועלה עליה מלך גדול" (קהלת ט, יד) - יצר הרע

פירוש לויית חן

מעבר מפשט לאליגוריה

"אף על פי שפשט הכתוב אמת ויש ללמוד ממנו מצוות נאות כמדת הגבורה וחמלת הקרובים ומדת ההסתפקות, הנה אפשר לומר על צד הסמך והדרש..."

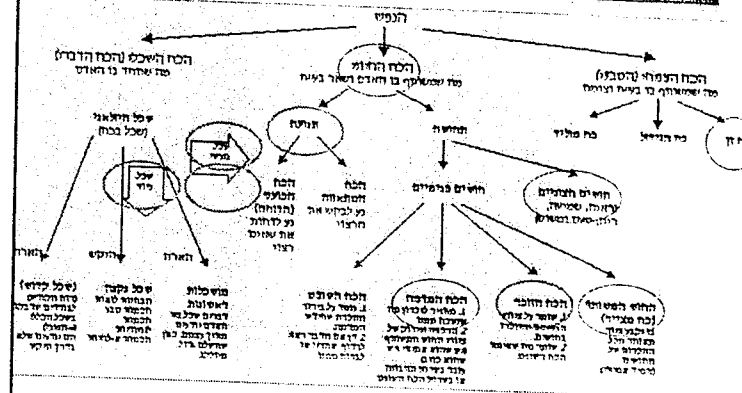
"וכמה דברים הפכו ז"ל למשל גם כן על צד הסמך והרמז, גם בענייני הפלא, כאמרם במי מרה 'דורשי רשומות אומרים אין מים אלא תורה'"

אברהם ושרה כחומר וצורה בכתבי הפולמוס

וחקקי און בספריהם חוקקים וממלאין בתיהן כלים
רקים לאמר כי מבראשית עד מתן תורה הכל משל
ואברהם ושרה חומר וצורה. ושנים עשר בני יעקב
שנים עשר מזלות וארבעה מלכים אשר נלחמו את
החמשה הם ארבעה יסודות וחמשה הרגשים. (כתב
החרם השלישי)

22

מבנה הנפש - הדגם הניאופלטוני

21

אברהם ושרה כחומר וצורה תגובת ר' ידעיה בדרשי

מצא האלהים את עון כלנו ועמד זה ודרש שזה
המאמר בודאי יש לו סוד וצריך פירוש. כי לא יתכן
להאמין שהאבות הקדושים במערת המכפלה או בבית
עולמים וצורר חייהם ינהגו אלו המנהגים הפחותים
ההכרחיים לנו בעולם הזה... ועל כן נראה לו שאותו
המאמר כלו משל ....

הצורך להוציא את אברהם ושרה מפשוטם נובע
ממדרש תמוה

24

אברהם ושרה כחומר וצורה תגובת ר' ידעיה בדרשי

ויקר מקרנו שאחד מחשובי החברים בארץ היא אשר עליה התרעומת הביא
בדבריו מאמר נמצא לחכמים ז"ל בתלמוד וזה נסח המאמר.
רבי בנאה (ב"ב פ"ג דף נ"ח) הוה מציין מערתה דרבנן.
כי מטא למערתה דאברהם אבינו אשכחי אליעזר
עבד אברהם דקאי קמי בבא.
אמר ליה מאי קא עביד אברהם?
אמר ליה גאני בכנפיה דשרה וקא מעיינא ליה ברישיה.
א"ל זיל אימא ליה בנאה קאי אבבא.
אמר ליה ליעול וליתי מידע ידיע דיצר הרע בהאי עלמא
לא שליט
עאל ציין ונפיק.

25

עקרונות פרשניים שראינו

- בדיקת ה"תועלות" בסיפור המקראי
- שימוש מדרשי חז"ל והצבעה עליהם לסיוע בפענוח ה"קוד" בליגוריה המקראית. חז"ל כמתווכים הרומזים למשמעות פילוסופית
- שלילת הרחבת הנסים בפשט
- מעבר מהסיפור ההסטורי להווייה האינדוידואלית העל זמנית

אברהם ושרה כחומר וצורה תגובת ר' ידעיה בדרשי

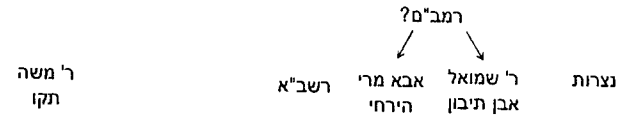
- ואמנם היות דרך הנביאים לפעמים לתאר הצורה לזכר והחמר לנקבה ולכת החכמים ז"ל בזה בעקבותיהם זה בארו לנו הרב הגדול ז"ל. ובזה האמין הרב. ואחריו כל בעל נפש בגלילותינו נמשך שיש ספר במשלי ספורים רבים מהנקבה שיש בגלויים תועלת המוסר וההנהגה ובהסתרם תועלת ידיעת אמתת שרשי המציאו' בזה הענין.
- והמאמר הנזכר מפני שהוא רומז על שכל היותר שלם שבבני אדם ושנושאו היותר חשוב וזך ההבנה לקח בגלויים מהזוגות שנמצאו בעולם הזוג היותר נכבד שנמצא והיותר נבחר שהם אברהם אבינו ושרה אמנו עליהם השלום והמנוחה.

סוף דבר

- בדיקת גבולות הפרשנות המותרת
- שאלת מקום השכל מול המסורת
- המקורות הפנימיים מול החיצוניים
- עולם הדעות הלגיטימי
- הקשר שבין עולם הדעות למצוות ויראת שמים

yossi.marciano@gmail.com

הפרשנות - בין אליגוריה לפונדמנטליזם

פונדמנטליזם קיצוני

אליגוריה קיצונית

